

האומץ להתמיד

יש בקורות חייו של יצחק פרשייה משונה, שמשתקף בה חלק נכבד מתולדות עם ישראל. כמו אברהם אביו נאלץ יצחק בשל רעב ללכת לגרר שבארץ פלשתים. שם, כמו אברהם בזמנו, הוא חושש שיהרגוהו כדי לקחת את אשתו היפה להרמון המלך. גם המשך הסיפור דומה אצל יצחק ואצל אברהם. הזוג מציג עצמו כאח ואחות. התרמית מתגלה. אבימלך כועס, הסברים ניתנים, העניין מיושב. פרק כ"ו בספר בראשית, בפרשתנו, נראה כמעט כשכפול של פרק כ', בדור שלפניו.

לאחר כל אחת משתי התקריות אבימלך מבטיח לאבות ביטחון. לאברהם הוא אומר "הִנֵּה אֲרָצִי לְפָנֶיךָ, בְּטוֹב בְּעֵינַיִךָ יָשָׁב" (כ, טו). על אודות יצחק הוא מצווה את עמו, "הַנִּגַּע בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוֹמָת" (כו, יא). אולם בשני המקרים מתעוררות בעיות. בפרק כ"א כבראשית מסופר על ריב שפרץ סביב באר שאברהם חפר: "וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת אַבְיִמֶלֶךְ עַל אֲדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עֲבָדֵי אַבְיִמֶלֶךְ" (כא, כה). השניים כורתים ברית. ובכל זאת בימי יצחק שבים החיכוכים סביב הבארות:

וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְשָׂנָה הַהוּא מְאֹה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'. וַיַּגְדֵּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַגְּדֹל עַד כִּי גָדַל מְאֹד, וַיְהִי לוֹ מִקְנֵה צֹאן וּמִקְנֵה בְּקָר וְעֶבְדָּה

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

רְבֵה וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים. וְכָל הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אֲבִיו בְּיָמֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עָפָר.

וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֶל יִצְחָק, "לָךְ מַעְמָנּוּ, כִּי עֲצַמְתָּ מִמָּנּוּ מְאֹד".

וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם. וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְּיָמֵי אַבְרָהָם אֲבִיו וַיִּסְתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרַי מוֹת אַבְרָהָם, וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אֲבִיו.

וַיַּחְפְּרוּ עֲבָדֵי יִצְחָק בְּנַחַל וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים. וַיְרִיבוּ רַעֲיֵי גְרָר עִם רַעֲיֵי יִצְחָק לֵאמֹר "לָנוּ הַמַּיִם", וַיִּקְרָא שָׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ עִמּוֹ. וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיְרִיבוּ גַם עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטִנָּה. וַיַּעֲתַק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ. וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת, וַיֹּאמֶר "כִּי עָתָה הִרְחִיב ה' לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ" (כו, יב-כב).

שלושה היבטים בקטע זה ראויים לבחינה מיוחדת. ראשון: הרמז שניתן לנו כאן על נקודת המפנה העתידית בקורותיהם של בני ישראל במצרים. אבימלך אומר, "כִּי עֲצַמְתָּ מִמָּנּוּ מְאֹד". אותו שורש, באותו עניין, בא בפי פרעה: "הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מִמֶּנּוּ. הֲבֵה נִתְחַכְמָה לוֹ, פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ" (שמות א', ט-י). בכך מרמזת פרשייתנו להולדת אחת הקטלניות מכל התופעות האנושיות: האנטישמיות.

במובנים מסוימים, האנטישמיות היא ייחודית. היא, כדברי רוברט ויסטרין, "השנאה העתיקה בעולם"¹. אין עוד דעה קדומה

זאת, אומרת ארנדט, ההיסטוריה מלמדת כי האנטישמיות משתוללת לאחר שהיהודים מאבדים את כוחם:

עם עלות היטלר לשלטון כבר היו הכנקים בגרמניה "יודנרייך" כמעט לגמרי (זה התחום שיהודים החזיקו בו בעמדות מפתח במשך יותר ממאה שנה), ויהדות גרמניה בכללה, לאחר עלייה מתמדת במעמדה החברתי ובהיקפה המספרי, הייתה בתהליך שקיעה כה מהיר, שסטטיסטיקאים צפו כי תיעלם בתוך עשורים אחדים.

הדבר נכון לגבי רוב רובן של ארצות אירופה המערבית. פרשת דריפוס התפוצצה לאו דווקא בתקופה האימפריה השנייה, שבה הייתה יהדות צרפת מצויה בפסגת שגשוגה והשפעתה, אלא בימי הרפובליקה השלישית, כאשר היהודים נעלמו כמעט כליל מעמדות חשובות.⁵

האנטישמיות היא תופעה מורכבת המשנה תדיר את צורתה מפני שעליה להכיל בכפיפה אחת שתי אמונות סותרות: שהיהודים חזקים מאוד ועל כן יש לפחד מהם – ושהיהודים חלשים כל כך שאפשר לתקוף אותם בלי פחד. כך קורה, למשל, שאף כי התקשורת במערב כמעט כולה מפגינה עוינות בוטה כלפי ישראל, אנשים שמכל בחינה אחרת הם אינטליגנטיים טוענים שהתקשורת במערב נשלטת בידי יהודים תומכי ישראל. לכאורה, אדם רציונלי, הפועל על פי השכל וההיגיון, אינו יכול להאמין בשני הדברים גם יחד. היהודים חזקים וגם חלשים? שולטים בתקשורת המשמיצה אותם? אבל רגשות אינם רציונליים. עושים להם רציונליזציה, כלומר מדביקים להם בדיעבד צידוק שכלי – אך זה דבר אחר לגמרי.

שהחזיקה מעמד שנים רבות כל כך, או פשטה ולבשה צורות בעקשנות כזו, או יצרה כה הרבה מיתוסים שטניים, או גרמה לתוצאות כה נוראות. אבל במוכנים אחרים האנטישמיות אינה ייחודית, וחקירתם של מוכנים אלה, המסייעת להבנת התופעה, היא מחובתנו.

ואכן, אחד הספרים הטובים ביותר על האנטישמיות הוא ספר שהאנטישמיות אינה נושא הבלעדי, אלא הוא חוקר תופעות דומות בהקשרים אחרים. זהו ספרה של איימי צ'ואה 'עולם בלהבות'.² היא טוענת בו שכל מיעוט מצליח וכולט מעורר רגשי קנאה העלולים להיתרגם לשנאה ולאלימות. כל שלושת התנאים הכרחיים: הקבוצה השנואה צריכה להיות בולטת, כי אחרת לא יבדילוה מן היתר; מצליחה, כי אחרת לא יקנאו בה; ומיעוט, כי אחרת לא יתקפוה.

כל שלושת התנאים התקיימו במקרהו של יצחק. הוא היה מיעוט: משפחה אחת בסביבה פלשתית הומוגנית. הוא היה בולט: שונה במוצאו ובאמונתו. הוא היה מצליח: היו לו כאמור "מְקַנָּה צֹאן וּמְקַנָּה בָּקָר וְעֵבֶדָה רַבָּה" – ואכן, "וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים". שלושת חומרי הגלם שמהם מיוצרות איבה ושנאה.

אך לא רק הם. מבט נוקב אחר על התנאים המצמיחים אנטישמיות הציעה חנה ארנדט בספרה 'סודות הטוטליטריות'.³ היא טענה בו כי העוינות כלפי היהודים נעשית מסוכנת לא כשהיהודים חזקים, אלא דווקא כשהם חלשים. לכאורה, ההפך הוא הנכון. קו מחשבה אחד עובר מהפלשתים בימי יצחק ופרעה בימי שעבוד בני ישראל עד עלילת "הפרוטוקולים של זקני ציון" משלהי המאה הי"ט הרווחת גם בימינו:⁴ היהודים חזקים ועצומים. הם שולטים במשאבים. הם מאיימים. צריך להיפטור מהם. ובכל

ארנדט מתמצתת את עמדתה במונח מהדהד, הקושר את הניתוח שלה עם זה של איימי צ'ואה: האנטישמיות צומחת, לדבריה, כאשר ליהודים יש "עושר ללא כוח".⁶ זה בדיוק היה מצבו של יצחק בין הפלשתים.

היבט נוסף של פרשת יצחק והבארות מהדהד אף הוא לאורך ההיסטוריה: ההרסנות העצמית של השנאה. הפלשתים לא ביקשו מיצחק שיחלוק איתם את מימיו. הם לא ביקשו ללמוד ממנו איך הוא ואביו גילו מקורות מים שהם, תושבי האזור, לא הצליחו לגלות. הם אפילו לא ביקשו ממנו בפשטות ללכת משם. הם סתמו את הבארות ו"ימלאום עפר". המעשה הזיק להם עוד יותר ממה שהזיק ליצחק. הוא גזל מהם מקור מים שעתיד היה ליפול לידיהם כאשר, ככלות הרעב, ישוב יצחק למקומו.

יותר משפוגעת השנאה בשנוא, היא פוגעת בשונא. גם מבחינה זו מקרה יצחק והפלשתים מטרים את שעתידי היה לקרות לבני ישראל במצרים. לנוכח מכת ארבה אמרו עבדי פרעה לאדונם: "עד מתי יהיה זה לנו למוקש? שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם. הטרם תדע כי אברהם מצרים?" (שמות י', ז). במילים אחרות: אתה חושב שאתה פוגע בבני ישראל, אבל עוד יותר מכך אתה פוגע בארצנו.

האהבה והשנאה – כל אחת מהן, כדברי רבי שמעון בר יוחאי, "מקלקלת את השורה".⁷ הן אי-רציונליות. הן גורמות לנו לעשות דברים שאחרת לא היינו עושים. במזרח התיכון של היום, כמו במקומות ובזמנים אחרים רבים כל כך, אלה החורשים הרס על אויביהם מגלים כי גרמו נזק רב לעמם ולאינטרסים שלהם.

והיבט שלישי ואחרון: תגובתו של יצחק. זאת התגובה הנכונה, כאז כן היום. הוא נפל וקם, נפל וקם. בארו נסתמה, והוא חפר אחרת. זו ספגה מתקפה – הוא חפר שלישית. הוא שב וניסה, שב וניסה, עד שלבסוף מצא מים ומצא שלוה. כמה הולם הוא שהעיר הנושאת את שם בארו השלישית של יצחק, רחובות, היא ביתם של מכוני ויצמן למדע, של הפקולטה לחקלאות באוניברסיטה העברית, ושל בית החולים קפלן. ישראל בלקינד, ממייסדיה של מושבה זו ב-1890, קרא לה רחובות על שם הפסוק בפרשתנו: "ויקרא שמה רחובות, ויאמר: פי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ".

יצחק הוא הפחות מקורי בין האבות. אין בחייו דרמה כשל אברהם או מאבקים כשל יעקב. בפרשת הבארות אנו רואים שהוא עצמו לא ניסה להיות מקורי. הכתוב משרד אהדה לגישתו זו: יצחק שב וחפר "את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם, ויקרא להן שמות פשמת אשר קרא להן אביו". דרכו של בן לבנות את זהותו האישית באמצעות היבדלות מאביו. לעשות דברים אחרת, או לכל הפחות לתת להם שם חדש. לא כן יצחק. הוא שמח להיות חוליה בשלשלת הדורות, ממשיכו הנאמן של מה שהתחיל אביו. יצחק מייצג את אמונת ההתמדה, את האומץ שבהמשכיות. הוא היה הילד העברי הראשון, והוא מגלם את האתגר הגדול ביותר של כל ילד עברי: להמשיך את המסע שאבותינו החלו, ולא לסטות מן הדרך, פן יבוא המסע אל קצו לפני שהגיע אל היעד. בזכות גישתו זו הצליח יצחק להשיג את החמקמק ביעדים, את השלום: כי הוא לא נכנע. כשניסיון אחד כשל, הוא התחיל מחדש. זו דרכם של הישגים גדולים: קב אחד של מקוריות, תשעה קבים של התמדה.

מרגש בעיניי שיצחק, שחווה ניסיונות רבים וקשים, מהעקדה בצעירותו עד היריבות האיומה בין בניו בהיותו זקן ועיוור, נושא בשמו את הצחוק. אולי מכוון שם זה, שה' נתן ליצחק עוד בטרם נולד, למה שמכוון משורר תהילים באומרו "הַזְרִיעַם בְּדַמְעָה – בְּרָנָה יִקְצְרוּ" (קכו, ה). אמונה פירושה בין היתר האומץ להתמיד למרות כל המכשולים וכל הדמעות, אף פעם לא לוותר, אף פעם לא להשלים עם תבוסה. כי בקצה המִצָּר של המריבות, הקנאה והשנאה נמצא המרחביה; ולמי שלא נכנע לאנשי העסק, העושק והשטנה מחכה בַּסּוּף רחובות; וכחלוף היגונים מגיע הצחוק: שלותו של מי שצלח את הסערות והגיע אל היעד.

- 1 Robert S. Wistrich, *Anti-Semitism: The Longest Hatred*, New York: Schocken, 1991.
- 2 Amy Chua, *World on Fire: How Exporting Free Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability*, New York: Anchor Books, 2004.
- 3 חנה ארנדט, *יסודות הטוטליטריות*, מאנגלית: עדית זרטל, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2010.
- 4 על הפרוטוקולים של זקני ציון, זיוף של המשטרה החשאית של משטר הצאר שטען לקונספירציה יהודית בינלאומית לשלטון בעולם, ראו נורמן כהן, *הכשר לרצח עם: תולדות ה"פרוטוקולים של זקני ציון"*, מאנגלית: מירי אליאב, תל-אביב: עם עובד, 1972; הדסה בן-עתו, *השקר מסרב למות: מאה שנות הפרוטוקולים של זקני ציון*, תל-אביב: דביר, תשנ"ח.
- 5 ארנדט, *יסודות הטוטליטריות*, עמ' 53.
- 6 שם.
- 7 בראשית רבה נה, ח.